

MEDVECKÝ, Matej – SIVOŠ, Jerguš – JAŠEK, Peter:

V stopách železného Felixa

Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945–1989

Ústav pamäti národa, Bratislava 2012, 191 stran

<http://www.kosmas.cz/nakladatelstvi/6573/ustav-pam-ti-naroda/>

I téměř čtvrt století po pádu komunismu zůstává Státní bezpečnost (StB), jeden ze symbolů komunistické totality, zahalena rouškou tajemství. Přispěla k tomu utajená činnost, rozsáhlé skartace tisíců stránek dokumentů i mýty a legendy, které se okolo ní vytvořily a mnohdy dodnes přetrvávají. Působení Státní bezpečnosti na Slovensku se snaží přiblížit kniha tří mladých historiků slovenského Ústavu pamäti národa nazvaná *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Kniha autoři uvedli známým citátem zakladatele sovětské tajné policie a jednoho z tvůrců „rudého teroru“ Felixe Edmundoviče Dzeržinského: *Chladnou hlavu, planoucí srdce a čisté ruce*.

Dosud nikdo se ještě nepokusil sepsat souhrnné dějiny StB v Československu. Existují dílčí studie a publikace zaměřené na celkový organizační vývoj státobezpečnostních složek po roce 1945,¹ zabývající se dílčími časovými úseky,² či edice dokumentů.³ Česky psané práce se specifickou bezpečností na Slovensku téměř nezabývají,⁴ většinou pouze stručně odkazují na odlišnou organizaci před rokem 1948.⁵ Historií StB na Slovensku se zabývají např. Jan Pešek⁶ či Pavel Žáček,⁷ k mladé generaci věnující se této problematice patří autoři této publikace.⁸

Kniha je rozdělena do čtyř kapitol. První, nazvaná *Před převratem* se zabývá lety 1945–1948. V té době organizaci StB ovlivňovaly v prvé řadě dva základní jevy – snaha

- 1 Jedná se především o starší, přesto dosud stále cenné studie Jan Frolíka *Nástin organizačního vývoje státně bezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*, 1991, r. XLI, č. 2, s. 448–508 a *Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*, 2002, r. LII., č. 2, s. 371–519.
- 2 Např. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. In: *Sešit č. 16. ÚDV, Praha 2007*; KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999; KOUDELKA, František: *StB v letech 1953–1968. Základní údaje*. In: *Sešity*, sv. 13, ÚSD AV ČR, Praha 1993; KOUDELKA, František – SUK, Jiří: *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968 (leden–srpen 1968)*. In: *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*, díl 7. ÚSD AV ČR, Doplněk, Brno 1996.
- 3 ŽÁČEK, Pavel: *Přísné tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989*. Votobia, Praha 2001; Týž: *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953–1990*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2005.
- 4 Srovnej např. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, s. 159–160.
- 5 Viz např. KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2009, s. 13.
- 6 PEŠEK, Jan: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Veda, Bratislava 1996; Týž: *Nástroj represie a politickej kontroly. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Veda, Bratislava 2000.
- 7 ŽÁČEK, Pavel: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej policie. MS SR, Bratislava 2002; Týž: *V čele ŠtB. Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej policie*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2006.
- 8 MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2011; SIVOŠ, Jerguš (ed.): *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974–1989*. Ústav pamäti národa, Bratislava 2008.

o její ovládnutí komunisty a následně příprava převzetí moci komunisty. Bezpečnost na Slovensku komunisté řídili již v době Slovenského národního povstání (povereníctvo vnútra řídil Gustáv Husák) a po válce na tyto snahy úspěšně navázali. Na Slovensku byla odlišná situace v bezpečnostní politice, velký vliv na ni měl VI. (posléze VII.) odbor povereníctva vnútra disponující rozsáhlými pravomocemi, přestože z Prahy sílily snahy o centrální řízení bezpečnosti. K větší podřízenosti pražskému ústředí paradoxně přispěly obavy komunistů po vítězství Demokratické strany (DS) ve volbách v květnu 1946. Komunisté se obávali, že se DS pokusí získat vliv na bezpečnostní složky. Politická policie totiž představovala mocnou zbraň v rukou Komunistické strany Slovenska a hrála velkou úlohu při diskreditaci čelných představitelů Demokratické strany. Únorový převrat v roce 1948 na Slovensku nakonec proběhl bez větších problémů a StB se na něm podílela, stejně jako na následných čistkách.

Kapitola *Období teroru* sleduje roky 1948–1953, kdy docházelo k největším nezákonnostem a mezi běžné metody StB patřily provokace, mučení apod. Po komunistickém převratu došlo rychle k odbourávání výsadních kompetencí slovenských národních orgánů a k prosazování přísné centralizace, což se týkalo i bezpečnosti. V Bratislavě vznikla po vzoru českých zemí Zemská úřadovna StB a v regionech krajská velitelství, současně se rychle zvyšoval početní stav příslušníků StB. Po vzniku Ministerstva národní bezpečnosti roku 1950 byla bezpečnost z podřízenosti Sboru povereníkov odebrána vůbec, zůstala mu pouze agenda veřejné správy a národních výborů (podobně jako v českých zemích ministerstvu vnitra). Organizační změny provázely vnitřní boje o vedení StB na Slovensku, generace poválečných velitelů odcházela (někteří skončili v soukolí politických procesů) a nahradili je noví lidé, přičemž většina velitelských míst byla obsazena kádry z českých zemí.

Třetí kapitola *Opora režimu* se věnuje létům 1953–1968 a změnám, které nastávaly po smrti Josifa Vissarionoviče Stalina a Klementa Gottwalda. Po vzoru Sovětského svazu došlo ke sloučení ministerstva národní bezpečnosti s ministerstvem vnitra, vznikly lépe kontrolovatelné operativní správy StB a reorganizací prošly i regionální útvary. Státní bezpečnost na Slovensku řídilo pražské ministerstvo, kontrarozvědné úkoly zde plnily odbory a oddělení krajských správ, absenci chybějící slovenské centrály do značné míry převzala Krajská správa Ministerstva vnitra v Bratislavě. Ve druhé polovině 50. let začali vedoucí funkce v bezpečnosti ve východní části republiky přebírat Slováci, kteří prošli kontrarozvědnými školami v SSSR.

Poslední kapitola nazvaná *Éra normalizace* zachycuje léta 1969–1989 a dokládá, že v té době patřila StB k nejpevnějším oporám režimu. Ústavní zákon o čs. federaci znamenal vznik národních ministerstev vnitra (vedle společného federálního ministerstva), která disponovala vlastními složkami StB a řídila krajské správy Sboru národní bezpečnosti včetně správ StB. Vzhledem ke kompetenčním problémům však převzalo na počátku 70. let řízení útvarů StB federální Ministerstvo vnitra a vznikla Hlavní správa StB v SSR (od roku 1974 správa kontrarozvědky v Bratislavě s krycím označením XII. správa). Personální situaci ve vedoucích složkách státobezpečnostních složek na Slovensku komplikovaly čistky po roce 1968 a přesuny na federální úroveň. V rámci rovnocenného zastoupení při řízení federálních orgánů bylo také stanoveno, že pokud bude ministrem vnitra ČSSR Čech, jeho zástupcem se má stát

Slovák a naopak. Zájem StB se v té době zaměřoval především na bývalé prominenty Pražského jara (pro kontrolu Alexandra Dubčeka bylo dokonce zřízeno zvláštní oddělení) a občanský disent. Na závěr kniha obsahuje malou galerii životopisů nejdůležitějších vedoucích funkcionářů bezpečnosti na Slovensku z let 1945–1989.

Jak vyplývá z výše uvedeného, kniha popisuje vznik, organizační strukturu, personální obsazení i činnost Státní bezpečnosti na Slovensku i další zajímavosti jako agenturní síť, vliv sovětských poradců a spolupráci s tajnými službami sovětského bloku. Větší pozornost je přirozeně věnována slovenským specifikům, často je však nutné popisovat vývoj na celostátní úrovni a také základní politické souvislosti.

Vzhledem k omezenému rozsahu nebylo možné zkoumat uvedené problematiku komplexně a podrobně, sami autoři však v úvodu uvádějí (a v nabídkách knihkupectví se opakuje), že se pokusili psát poutavou formou a publikace je určena široké laické veřejnosti, a to nejen na Slovensku a v České republice, ale i v zahraničí, o čemž svědčí její vydání v anglické verzi. O zaměření na veřejnost vypovídá i absence poznámkového aparátu. Na druhou stranu pro zájemce o hlubší proniknutí do problematiky obsahuje bohatý seznam použité a doporučené literatury k tématu.

Autoři při přípravě publikace použili velké množství materiálů pocházejících nejen z českých a slovenských archivů, ale i dalších institucí a osobních sbírek (někdy i lidí, o kterých se v knize píše). Velkou část knihy, obsahově přinejmenším srovnatelnou s textovou částí, tvoří ilustrační materiál – tabulky, organizační schémata, fotografie (příslušníků StB, dokumentů, ale i průkazů, vyznamenání apod.). To však není v žádném případě na škodu věci, spolu s povedenou grafickou úpravou to z ní činí na první pohled zajímavou záležitost, což ji opět přibližuje veřejnosti. Čtenáři jistě také ocení množství vsunutých vyznačených rámečků, které příhodně doplňují text.

Kniha vyšla v rámci desátého výročí vzniku Ústavu pamäti národa, navazuje na výstavu *Přísně tajné!*, o dějinách StB na Slovensku. Je určena všem, kdo se zajímají o bezpečnostní služby a historii Československa (Slovenska) ve druhé polovině 20. století, na své si přijdou nejen laičtí čtenáři, ale i historikové obeznámení s problematikou. Po jejím přečtení zjistíme, že příslušníci StB měli často planoucí srdce, méně často již chladnou hlavu a pouze málokdy čisté ruce.

◆ Milan Bárta